Аналіз та оцінка економічних втрат під час російсько-української війни

Ірина Чернишова
доктор економічних наук, старший науковий співробітник
провідний науковий співробітник
Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України
03049, проспект Повітряних сил, 28 Б, Київ, Україна
e-mail: i-tv@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5958-7059

Іван Марко
заслужений економіст України, доктор економічних наук, професор
провідний науковий співробітник
Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України
03049, проспект Повітряних сил, 28 Б, Київ, Україна
e-mail: marko.df.mo@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2590-3623

Віталій Бусель
начальник Центрального управління оборонних ресурсів
Генеральний штаб Збройних Сил України
03049, проспект Повітряних сил, 6, Київ, Україна
e-mail: Busel77vitalii@gmail.com
ORCID: 0009-0004-3043-9695

Ігор Москаленко
начальник фінансово-економічного управління –
помічник начальника університету з фінансово-економічної роботи
Національний університет оборони України,
03049, проспект Повітряних сил, 28, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-2590-3623

Анотація (Abstract). Актуальність статті обумовлена необхідністю дослідження питань економічних втрат України внаслідок проявленої агресії росії з метою подальшого формування рекомендацій з відновлення України у повоєнний час.

В статті здійснено аналіз основних показників, які на думку авторів є вирішальними для визначення економічних втрат країни у довгостроковій перспективі. Так, першим вагомим показником, що може описувати економічні втрати є втрата території. Втрата території внаслідок ведення бойових дій та її окупації має безпосередній і довгостроковий вплив на економіку країни зменшуючи її потенціал для розвитку та створення добробуту. Наступний показник, який дуже щільно пов'язаний із втратою території – це людські втрати. Вони можуть мати місце через загибель, поранення або міграцію населення. Негативна демографічна ситуація позначається на таких сферах, як: ринок праці, оскільки відчувається брак кадрів, зокрема для сил безпеки та оборони, відповідно, відбувається послаблення нашої стійкості перед ворогом; змінюється структура бюджету, оскільки згодом необхідно буде збільшувати видатки на утримання людей старшого віку тощо. Зазначене є важливим під час визначення обсягу ВВП країни, оскільки цей показник показує ринкову вартість усіх кінцевих товарів та послуг, вироблених за рік у всіх галузях економіки на території держави для споживання, експорту та накопичення. Тобто обсяг ВВП в основному визначається кількістю населення та площею її території. Для більш повної картини економіки України та її втрат, в статті представлено динаміку державного боргу України у порівнянні з ВВП.

Виявлені тенденції змін надало можливість виділити три хвилі різкого погіршення

економічної ситуації в Україні за останні десять років, які пов’язані як із зменшенням населення України і втратою територій, так і зі зниженням обсягів ВВП. Перший період мав місце у 2014 році, і пов’язаний із окупацією Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей. Другий період 2020 рік – це результат пандемії COVID-19. Третій – 2022 рік, основна причина – повномасштабне вторгнення росії в Україну.

Напрямами подальших досліджень може бути направлений на формалізацію взаємозв’язку обсягів ВВП із кількістю населення країни та площею втраченої території, а також розробленням рекомендацій щодо покращення економічної ситуації в Україні під час відбудовного періоду після припинення бойових дій.

Ключові слова (Keywords): державний борг країни, демографія, економічні втрати, ВВП, втрата території, населення.

Вступ (Introduction)

Економічні втрати країни внаслідок війни можуть бути описані різними показниками, які охоплюють широкий спектр економічних аспектів. Зокрема, до таких показників можна віднести: темп зростання або падіння валового внутрішнього продукту (далі – ВВП), який буде визначатися інтенсивністю виробництва, інвестицій та споживання; дефіцит бюджету, який може мати місце через зростання витрат на оборону та зниження доходів від податків; рівень інфляції, який може бути значним як наслідок підвищення цін на товари та послуги через зменшення пропозиції та порушення логістичних ланцюгів; рівень безробіття, який може збільшуватися через руйнування підприємств, втрату робочих місць і евакуацію населення; обсяг прямих іноземних інвестицій, який може знижуватися через підвищення ризиків та невизначеності; торгівельний баланс, який може погіршитися через зменшення експорту та збільшення імпорту необхідних товарів (наприклад, військових матеріалів та продовольства); зовнішній борг, який може зростати через необхідність залучення фінансових ресурсів для покриття дефіциту бюджету та фінансування оборони; інфраструктурні збитки, які можуть бути значними через руйнування транспортної, енергетичної та комунальної інфраструктури, що вимагає значних витрат на відновлення; структура економіки, яка може змінитися якщо відбудеться переорієнтація виробництва та економічної діяльності на потреби війни, що може призвести до деградації цивільних секторів економіки, тощо.

Треба зазначити, що на погляд авторів, основними факторами, які впливають на економічні втрати країни є людськи втрати, які можуть мати місце через загибель, поранення або міграцію населення, а також втрата території внаслідок ведення бойових дій.

Отже, для оцінювання економічних втрат, на думку авторів, необхідне детальне вивчення таких факторів, як: кількість населення, площа втрачених територій та обсяг ВВП, що дасть змогу оцінити загальний вплив війни на економіку країни.

Дослідженню проблем визначення втрат в Україні спонукала сучасна ситуація у світі. Взагалі цьому питанню присвячено достатньо багато публікацій. Зокрема, аналітичною командою Київської Школи Економіки починаючи з 2022 року, періодично, здійснюється оцінка збитків економіки України понесених від руйнувань внаслідок збройної агресії росії проти України. Зазначене оцінювання здійснюється в рамках Національної ради з відновлення України від наслідків збройної агресії спільно з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури, Міністерством економіки, Міністерством охорони здоров’я України, за координації Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та у співпраці з іншими профільними міністерствами та Національним банком України (Damage to Ukraine's infrastructure as of 2022, 2022; Damage to the infrastructure of Ukraine as of 2023, 2023; Damage to the infrastructure of Ukraine as of 2024, 2024; Report on direct infrastructure damage, indirect economic losses from the destruction caused by russia's military aggression against Ukraine, and a preliminary assessment of Ukraine's needs for financing the recovery, 2022; Report on direct losses of infrastructure from destruction as a result of russia's

military aggression against Ukraine as of 1 September 2022, 2022; Report on direct losses of infrastructure from destruction as a result of russia's military aggression against Ukraine for the year since the beginning of the full-scale invasion, 2023; Report on direct infrastructure damage and indirect economic losses from destruction as a result of russia's military aggression against Ukraine as of June 2023, 2023; Report on direct infrastructure losses from destruction as a result of russia's military aggression against Ukraine as of the beginning of 2024, 2024). Оцінка ґрунтується на методології Світового банку, яка передбачає визначення прямих збитків («damages») – вартісне оцінювання шкоди, завдане фізичній інфраструктурі України внаслідок збройної агресії (повне або часткове руйнування), а також непрямих збитків («losses») – вартісне оцінювання змін в економічних потоках внаслідок збройної агресії, а саме: втрати доходів різних сфер економіки, додаткові витрати, пов’язані з війною, майбутні втрати, які економіка зазнає внаслідок війни.

Крім того, Уряд України спільно з Світовим банком провели низку оцінок шкоди і потреб на відбудову України через російську агресію і представили своє бачення втрат та її вартісну оцінку (Ukraine First Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA1), 2022; Ukraine Second Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA2), 2023; Ukraine Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3), 2024).

Слід зазначити, що в 2022 році Кабінет Міністрів України прийняв Постанову №326 від 20.03.2022 р. «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» (Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 20.03.2022. № 326, 2022), а Міністерство економіки України, відповідно, розробило Методику визначення економічних втрат, пов’язаних з людськими втратами, що включають непрямі економічні втрати, пов’язані із зменшенням чисельності населення та відповідним зменшенням економічних показників країни, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації (Order of the Ministry of Economy of Ukraine of 02.11.2022. № 4363, 2022). Зазначені нормативно-правові акти розроблені з метою визначення шкоди та збитків у грошовій формі та встановлюють загальні підходи до оцінки економічних втрат, пов'язаних з людськими втратами, що включають непрямі економічні втрати, пов’язані зі зменшенням чисельності населення та відповідним зменшенням економічних показників країни, завданих Україні внаслідок збройної агресії росії.

Поряд із звітами, дослідженнями та нормативно-правовими актами на державному рівні є достатньо інших публікацій присвячених аналізу втрат країни під час ведення бойових дій (Nykoliuk, Pyvovar, Nazarkina, Stolnikovych, Bohonos, 2023; Semenenko, Chernyshova, Taran, Kaplia, Musiienko, VPoberezhets, 2022; Khomutenko, Khomutenko, 2023; Bohdan, 2024; Marko, Chernyshova, 2019). Проте, дослідження економічних втрат України з точки зору взаємозв’язку людських втрат, втрат території країни та обсягів її ВВП, розкрито не повно й потребують уточнення.

Отже, метою даного дослідження є вивчення економічних втрат України з точки зору взаємозв’язку людських втрат країни, втрат її території та обсягу ВВП.

Методологічна основа (Methodological Framework)

В основу запропонованого дослідження покладено емпіричні методи дослідження, такі як: порівняння, аналіз, синтез, індукція та дедукція. Здійснено економіко-статистичний аналіз демографічної ситуації в Україні, її території та основних економічних показників: ВВП та державного боргу. Побудовано ряди динаміки згадуваних показників та виявлені основні тенденції їх зміни, що надало можливість комплексно дослідити зміну економічних втрат України та зробити відповідні висновки щодо поточної ситуації в Україні. Для ілюстративності представлення результатів застосовано графічний метод, побудовано відповідні діаграми та графіки.

Результати і обговорення (Results and Discussions)

Зрозуміло, що значний вплив на економіку держави має втрата нею територій, оскільки втрата території означає такі втрати, як: втрати природних ресурсів, а саме: доступ до корисних копалин, лісів, водних ресурсів та інших природних багатств, які могли б приносити економічну вигоду; втрати сільськогосподарських угідь, що може знизити виробництво продовольства та інших сільськогосподарських продуктів; втрати інфраструктури (інфраструктурних об'єктів), а саме: доріг, мостів, електростанцій, водопроводів тощо, які є важливими для економічної діяльності; втрати виробничих потужностей, а саме: заводів, фабрик та інших виробничих об'єктів, розташованих на втраченій території; втрати житлового фонду, а саме: житлові будинки та інших об'єкти нерухомості, що впливає на ринок нерухомості та житлові умови населення; втрати бізнесів і підприємств, а саме: втрата малих, середніх і великих бізнесів, які функціонували на захопленій території, що призводить до зниження доходів від податків та загальної економічної активності; втрати туризму (туристичних об'єктів та територій), що призводить до зменшення доходів від туризму; втрата ринків та логістичних маршрутів, що потребує переналаштування економічних зв'язків та логістичних маршрутів через втрату територій, що може призвести до додаткових витрат. Таким чином, втрата території має безпосередній і довгостроковий вплив на економіку країни, зменшуючи її потенціал для розвитку та створення добробуту.

Загальна площа території України становить 603 628 км², тобто 5,7 % території Європи і 0,44 % території світу (Website of the State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre). За цим показником вона є найбільшою країною, яка повністю лежить у Європі і другою за величиною серед країн континенту після російської федерації. Територія України витягнута з заходу на схід на 1316 км і з півночі на південь на 893 км. В табл. 1 наведено територію України та кількість населення за регіонами станом на 2001 рік (Website of the State Statistics Service of Ukraine. Population). Даний рік обрано з тої позиції, що саме в цьому році відбувся Всеукраїнський перепис населення. Його здійснили відповідно до резолюції Економічної і Соціальної Ради Організації Об'єднаних Націй від 19 липня 1995 року щодо проведення країнами-членами ООН у період 1995-2004 рр. національних переписів населення. Це був перший національний перепис населення, оскільки попередній було проведено у 1989 році – напередодні набуття Україною статусу незалежності.

Отже, загальна кількість наявного населення України, за даними Всеукраїнського перепису населення, становила 48 млн. 457 тис. осіб (Website of the State Statistics Service of Ukraine. Population). Як видно з таблиці, для України характерна висока щільність населення, згідно з даними Всеукраїнського перепису населення в цілому по країні вона складала 80 осіб/км^2. Найменша щільність населення на північному заході та півдні країни, де вона становила менше 60 осіб/км^2. Особливо низький цей показник у Чернігівській області – 39 осіб/км^2. Найгустіше заселені східні індустріальні області, де цей показник перевищував 90 осіб/км^2, а в Донецькій області досягав 183 особи/км^2. Зменшення кількості населення у 2001 році у порівнянні з 1989 роком мало місце у переважній більшості регіонів країни, за винятком Волинської, Закарпатської, Рівненської областей та м. Києві, де цей показник залишився практично на рівні 1989 року.

Нажаль, з березня 2014 року окремі частини території України були окуповані російською федерацією, а саме: Автономна Республіка Крим і Севастополь та частина Херсонської області (частина Арабатської стрілки, півострови Ад (Чаплинський район), Чонгар (Генічеський район)). З квітня 2014 року контроль України тимчасово перестав поширюватися на частину територій Донецької та Луганської областей. Після повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022 року, до таких територій додались й інші території, зокрема частини Херсонської, Харківської, Запорізької, Миколаївської, Дніпропетровської, Сумської та Одеської областей.

Таблиця 1. Територія України та її населення за регіонами

Регіон	Площа		Населення			
	1992 рік (км²)	% від загальної площі	2001 рік (тис. осіб)	% від загальної кількості 2001 року	1989 рік (тис. осіб)	2001 р.у % до 1989 р.
Автономна Республіка Крим	26 081	4,32%	2033,7	4,20%	2063,6	99%
Вінницька область	26 513	4,39%	1772,4	3,66%	1932,6	92%
Волинська область	20 144	3,34%	1060,7	2,19%	1061,2	100%
Дніпропетровська область	31 974	5,30%	3567,6	7,36%	3881,2	92%
Донецька область	26 517	4,39%	4841,1	9,99%	5332,4	91%
Житомирська область	29 832	4,94%	1389,5	2,87%	1545,4	90%
Закарпатська область	12 777	2,12%	1258,3	2,60%	1252,3	100%
Запорізька область	27 180	4,50%	1929,2	3,98%	2081,8	93%
Івано-Франківська область	13 928	2,31%	1409,8	2,91%	1423,5	99%
Київська область	28 131	4,66%	1827,9	3,77%	1940	94%
Кіровоградська область	24 588	4,07%	1133,1	2,34%	1239,4	91%
Луганська область	26 684	4,42%	2546,2	5,25%	2862,7	89%
Львівська область	21 833	3,62%	2626,5	5,42%	2747,7	96%
Миколаївська область	24 598	4,08%	1264,7	2,61%	1330,6	95%
Одеська область	33 310	5,52%	2469	5,10%	2642,6	93%
Полтавська область	28 748	4,76%	1630,1	3,36%	1753	93%
Рівненська область	20 047	3,32%	1173,3	2,42%	1169,7	100%
Сумська область	23 834	3,95%	1299,7	2,68%	1432,7	91%
Тернопільська область	13 823	2,29%	1142,4	2,36%	1168,9	98%
Харківська область	31 415	5,20%	2914,2	6,01%	3195	91%
Херсонська область	28 461	4,71%	1175,1	2,43%	1240	95%
Хмельницька область	20 645	3,42%	1430,8	2,95%	1527,1	94%
Черкаська область	20 900	3,46%	1402,9	2,90%	1531,5	92%
Чернівецька область	8 097	1,34%	922,8	1,90%	938	98%
Чернігівська область	31 865	5,28%	1245,3	2,57%	1415,9	88%
Київ	839	0,14%	2611,3	5,39%	2602,8	100%
Севастополь	864	0,14%	379,5	0,78%	395	96%
Разом	603 628	100%	48457,1	100%	51706,6	94%

На кінець осені 2023 року представниками апарату головнокомандувача Збройних Сил України оприлюднено інформацію, що держава-агресор окупувала 109 тис. км^2 території України з 603,6 тис. км^2, при цьому Збройні Сили України звільнили з початку повномасштабного вторгнення близько 39 тис. км^2 (Taranenko, 2023).

Динаміка втрат України території окуповані росією наведено в табл. 2.

Отже, під частковою окупацією наразі знаходиться п’ять областей України та АР Крим. Зокрема, Луганська (26,3 тис. км^2, або 98% території), Запорізька (19,6 тис. км^2, або 73%), Херсонська (20,5 тис. км^2, або 72%), Донецька (15,07 тис. км^2, або 57%), Харківська (603 км^2, або 2%). Також росія зберігає повний контроль за українським півостровом Крим – це 26,9 тис. км^2 території (Taranenko, 2023).

Окремо відмітимо деокуповані територій, які на початку повномасштабного вторгнення були окуповані росією, а згодом повернені українськими військами, а саме: 14 тис. км^2 – частини Чернігівської та Сумської областей; 12 тис. км^2 – північ та схід Харківської області; 7 тис. км^2 – північ Київської області; 6 тис. км^2 – частини Миколаївської області та правобережна частина Херсонської області. Загалом звільнено 39 тис. км^2.

Таблиця 2. Динаміка втрат території України внаслідок окупації росією

Регіон	Дата окупації	Площа (км²)	% втрати від площі регіону	% втрати від загальної площі
Автономна Республіка Крим	20.02.2014–	26 945	100%	4,46%
Донецька область (ОРДО)	07.04.2014–	15 075	57%	2,5%
Луганська область (ОРЛО)	29.04.2014–	26 256	98%	4,35%
Харківська область	24.02.2022–	603	2%	0,10%
Запорізька область	24.02.2022–	19 861	73%	3,29%
Херсонська область	24.02.2022–	20 492	72%	3,39%
Чернігівська та Сумська області	24.02.2022–06.04.2022	13 996	25%	2,32%
Північ та схід Харківської області	24.02.2022–08.09.2022	12 024	38%	1,99%
Північ Київської області	24.02.2022–04.04.2022	7 096	25%	1,18%
Частини Миколаївської області та правобережна частина Херсонської області	26.02.2022–11.11.2022	6 005	11%	0,99%
Повернуто		39 121		6,48%
Втрачено і не повернуто		109 232		18,10%
Разом втрачено		148 353		24,58%

Схематично зміну території України окупованої росією за роки її незалежності зображено на рис. 1

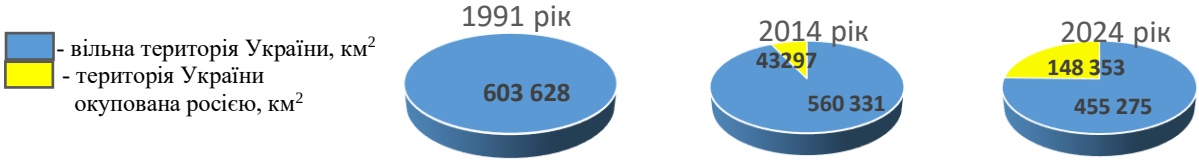

Рисунок 1. Динаміка зміни території України.

Отже, аналіз даних засвідчує, що на 2014 рік під тимчасовою російською окупацією перебувало 43 300 км², або 7 % української території. Після повномасштабного російського вторгнення 2022 року ця площа зросла у 2,9 раз (Taranenko, 2023).

Для повноцінної картини втрат проаналізуємо динаміку втрат населення України у порівнянні з 2001 роком. В табл. 3 представлено зміну чисельності населення у 2010, 2015 та 2022 роках у порівнянні з 2001 року (Website of the State Statistics Service of Ukraine. Population).

Динаміку зміни чисельності населення у вигляді графіку продемонстровано на рис. 2 (Website of the State Statistics Service of Ukraine. Population).

Отже, за останні 10 років населення України скоротилося майже на 40 %. Так у 2013-му році населення України ймовірно було 45,5 млн осіб. Ця цифра скоріш за все завищена на декілька мільйонів, оскільки перепис не проводився та багато факторів не враховано. Після 2013 року мали місце події, які негативно позначилися на чисельності населення України. Ці події умовно можна поділити на три періоди. Перший період 2014-2016 роки, чисельність скоротилась внаслідок окупації Криму та частини Донбасу, а також в результаті першої хвилі міграції за кордон. Другий період 2019-2021 роки, скорочення чисельності населення України викликано пандемією і інтенсивною міграцією. Третій період розпочався із повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Враховуючи дослідження Інституту демографії щодо міграції українського населення (Website of the Ministry of Social Policy of Ukraine), можна стверджувати, що у 2016 році в Україні чисельність населення скоротилася до 42,7 млн осіб, у 2021 році в Україні залишилося 37 млн осіб. Отже, з 2013 до 2021 року чисельність населення України скоротилася з 45 до 37

млн, або на 8 млн осіб, тобто на 18 %. З 2021 до 2024 року населення України скоротилося з 37 до 31 млн, або ще на 6 млн осіб, чи 12 %. Тобто сукупно за десять останніх років Україна ймовірно втратила 14,5 млн людей або скоротилося на 30 %. Основними причинами такого скорочення стало природнє скорочення, міграція, населення в окупації, пандемія, втрати під час бойових дій. Окремо треба зазначити, що скорочення економічно активного населення відбувається вищими темпами, ніж падіння кількості населення країни загалом. І це закономірно, оскільки мігрує активне та працездатне населення. Пенсіонери, зазвичай, залишаються вдома. Отже, повномасштабне вторгнення росії погіршило демографію України та посилила негативні тренди щодо кількості населення України, які спостерігались ще до військової агресії.

Таблиця 3. Зміна чисельності населення України за регіонами

Регіон	2001 рік	2010 рік	2010 р.у % до 2001 р.	2015 рік	2015 р.у % до 2001 р.	2022 рік	2022 р.у % до 2001 р.
Вінницька область	1772,4	1649,48	93%	1610,6	91%	1507,74	85%
Волинська область	1060,7	1036,52	98%	1042,9	98%	1020,77	96%
Дніпропетровська область	3567,6	3353,53	94%	3276,6	92%	3093,15	87%
Донецька область	4841,1	4463,08	92%	4297	89%	4056,41	84%
Житомирська область	1389,5	1285,04	92%	1256	90%	1177,56	85%
Закарпатська область	1258,3	1244,88	99%	1259,6	100%	1243,72	99%
Запорізька область	1929,2	1810,39	94%	1765,9	92%	1636,32	85%
Івано-Франківська область	1409,8	1380,55	98%	1382,6	98%	1350,57	96%
Київська область	1827,9	1721,04	94%	1729,2	95%	1795,54	98%
Кіровоградська область	1133,1	1017,05	90%	980,6	87%	902,28	80%
Луганська область	2546,2	2309,49	91%	2220	87%	2101,65	83%
Львівська область	2626,5	2548,90	97%	2537,8	97%	2476,11	94%
Миколаївська область	1264,7	1188,92	94%	1164,3	92%	1090,49	86%
Одеська область	2469	2390,03	97%	2396,4	97%	2349,75	95%
Полтавська область	1630,1	1498,47	92%	1449	89%	1350,56	83%
Рівненська область	1173,3	1151,69	98%	1161,2	99%	1140,90	97%
Сумська область	1299,7	1171,03	90%	1123,4	86%	1034,36	80%
Тернопільська область	1142,4	1088,32	95%	1069,9	94%	1020,95	89%
Харківська область	2914,2	2767,46	95%	2731,3	94%	2596,25	89%
Херсонська область	1175,1	1092,83	93%	1067,9	91%	1000,37	85%
Хмельницька область	1430,8	1333,15	93%	1301,2	91%	1227,47	86%
Черкаська область	1402,9	1294,39	92%	1251,8	89%	1159,20	83%
Чернівецька область	922,8	904,19	98%	910	99%	889,93	96%
Чернігівська область	1245,3	1108,63	89%	1055,7	85%	957,67	77%
Київ	2611,3	2785,29	107%	2888	111%	2950,70	113%
Автономна Республіка Крим	2033,7	1964,99	97%				
Севастополь	379,5	380,5	100%				
Разом	48475,1	45939,82	95%	42928,9*	93%*	41130*	89%*

* - без населення тимчасово окупованої території Автономної республіки Крим та м. Севастопіль.

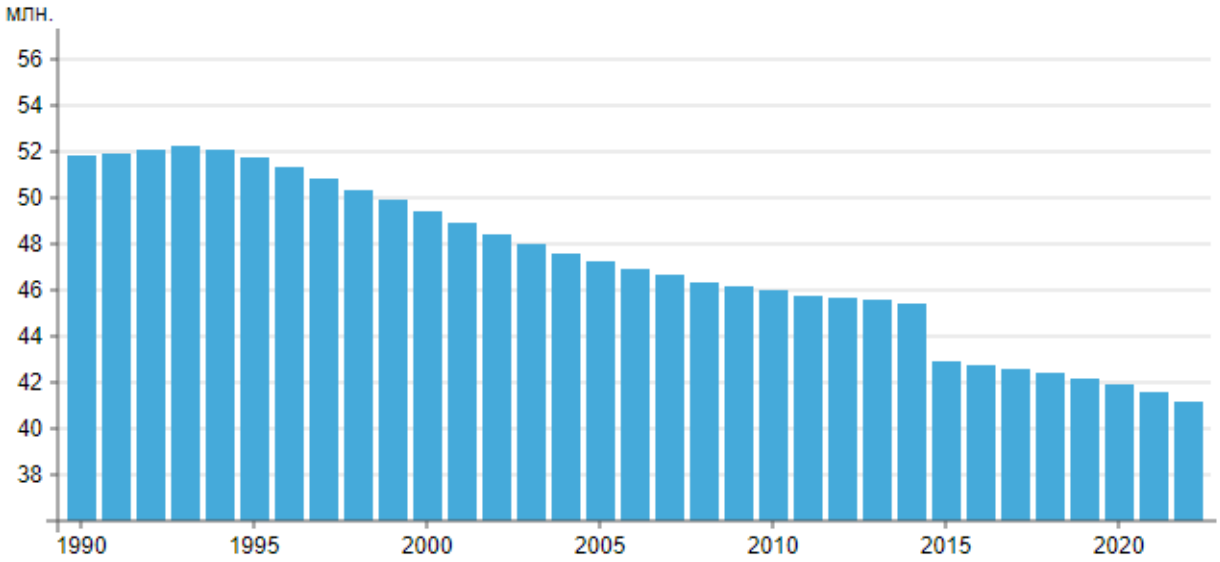

Рисунок 2. Динаміка зміни чисельності населення України

Станом на 2024 рік на підконтрольній Україні території, за оцінками Інституту демографії, живе 31 млн людей. Ще 4,1 млн – на тимчасово окупованих росією територіях, близько 4,9 млн – у країнах Європейського Союзу, Північної Америки, а також депортовані до росії та білорусі (Website of the Ministry of Social Policy of Ukraine).

Схематично демографічну ситуацію в Україні станом на 2024 рік представлено на рис. 3 (Website of the Ministry of Social Policy of Ukraine).

Отже, Українці виїжджають за кордон передусім через бойові дії на її території. І значна їх частина не планує повертатися. Від 1,4 до 2,3 млн українців, за різними оцінками, планують залишитися за кордоном. Негативний вплив існуючої демографічної ситуації має місце вже зараз. Це позначається на таких сферах, як: ринок праці, зокрема відчувається брак кадрів для сил безпеки та оборони, відповідно, відбувається послаблення нашої стійкості перед ворогом; змінюється структура бюджету, оскільки згодом необхідно буде збільшувати видатки на утримання людей старшого віку тощо.

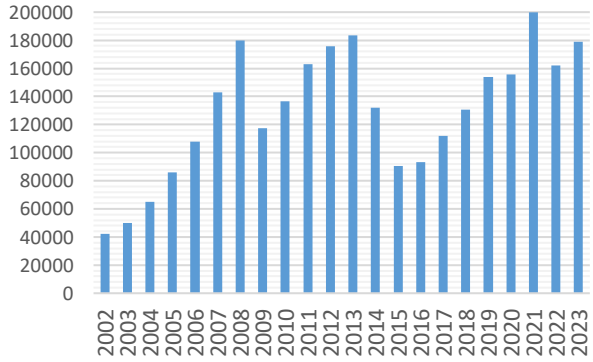

Джерело: Інститут демографії та соціальних досліджень. Центр економічної стратегії

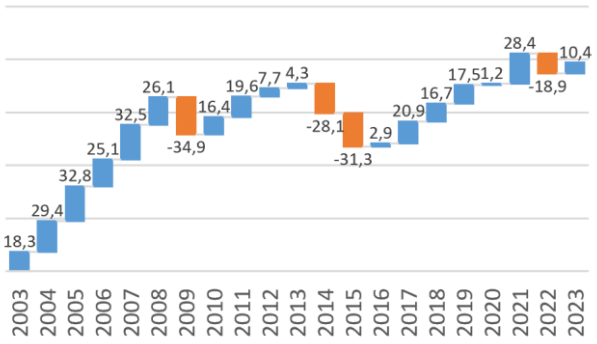
Рисунок 3. Розподіл населення України станом на 2024 рік

Наступним кроком є дослідження зміни обсягів ВВП України. Взагалі під валовим внутрішнім продуктом (скор. ВВП, англ. Gross Domestic Product, GDP) розуміють макроекономічний показник, що показує ринкову вартість усіх кінцевих товарів та послуг,

вироблених за рік у всіх галузях економіки на території держави для споживання, експорту та накопичення, незалежно від національної приналежності використаних факторів виробництва (Website of the Ministry of Finance of Ukraine). Розрізняють номінальний і реальний ВВП. Номінальний, або абсолютний ВВП визначається в поточних (фактичних) цінах даного року. Реальний ВВП (з поправкою на інфляцію) визначається в цінах попереднього (або будь-якого іншого базового) року. У реальному ВВП, таким чином, враховується, в якій мірі зростання ВВП виявляється реальним зростанням виробництва, а не зростанням цін. ВВП країни при необхідності може бути довідково перерахований в іноземну валюту (найчастіше в долари США). Динаміка номінального ВВП в доларах за даними Світового банку та МВФ (Ukraine Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3), 2024) наведено на рис. 4. Також, на рис. 4 зображено зміну ВВП у відсотках відносно попереднього року.

Номінальне ВВП України за 2002–2023 роки, млн $ США

Зміна ВВП України до попереднього року, %

Рисунок 4. Динаміка номінального ВВП України за 2002–2023 роки

Повномасштабне вторгнення спричинили масштабні збитки в українській економіці та призвело до стрімкого падіння. За 2022 рік національний продукт скоротився майже на третину (28,8% реального ВВП). Найбільше падіння відбулося у другому кварталі 2022 року, коли у тимчасовій окупації опинилася частина Київської області та півночі України. Тоді ВВП скоротився на 36,9 %. Це відбулося через втрату виробничих потужностей, людського капіталу, національних заощаджень. Як вже зазначалося, понад 6 мільйонів біженців виїхали до інших країн, майже 5 мільйонів осіб стали внутрішніми переселенцями, понад мільйон чоловіків було мобілізовано до лав Збройних Сил України. Зазначене призвело до втрати робочих місць, зниження рівня доходів, зменшення купівельної спроможності населення. Проте вже з третього кварталу 2022 року економіка почала демонструвати ознаки відновлення. Насамперед, завдяки пристосуванню бізнесу та населення до змін та відновленню споживання. Як наслідок, у 2023 році українська економіка зросла на 10 % після падіння на 19% у 2022 році. Завдяки надходженню достатніх обсягів зовнішньої фінансової допомоги було вирішено проблему валютної стабільності. Основним чинником зростання економіки у першій половині 2023 року було активне відновлення приватного споживання на фоні стабілізації на валютному ринку та очікувань успішного контрнаступу. У другій половині року економіку підтримав гарний врожай, відсутність дефіциту електроенергії та відновлення експорту морськими портами.

Треба зазначити, що поряд з поступовим відновленням економіки України є інша проблема, а саме зміна структури економіки. Останнім часом частка державних витрат займає все більший обсяг у загальній картині. Якщо у 2021 році частка державного управління в економіці нашої держави займала лише 7 %, то минулого року досягла орієнтовно 26 %. Натомість, приблизно вдвічі знизилася частка добувної промисловості – з 8 % до 4 %, сільське господарство впало з 12 % до 8 %, навіть ІТ та телеком скоротилися з 5 % до 3 %. Таким чином, значна частка ВВП забезпечена державними видатками, а ті, зі свого боку, – допомогою та кредитами партнерів, яка у 2023 році становить 42 млрд. $ США

(Website of the Ministry of Finance of Ukraine). Одночасне падіння економіки та зростання запозичень призвело до стрімкої зміни обсягу державного боргу.

Державний борг – це сукупні боргові зобов'язання держави перед усіма кредиторами (юридичними та фізичними особами, іноземними державами, міжнародними організаціями, тощо). Державний борг складається із заборгованості центрального уряду, регіональних та місцевих органів влади, а також боргів усіх корпорацій з державною участю, пропорційно частці держави в їх капіталі (Website of the Ministry of Finance of Ukraine).

Так у 2023 році державний борг вже становить 85 % ВВП, за підсумками 2021 року, борг був менше 49 %. Загальна сума держборгу на початок 2024 року року сягнула 145,3 млрд. $ США, а це близько 5,6 трлн грн. За прогнозами МВФ, держборг України продовжить зростати, і у 2025 році може сягнути 100 % ВВП. Динаміка державного боргу України представлена на рис. 5 (Website of the Ministry of Finance of Ukraine).

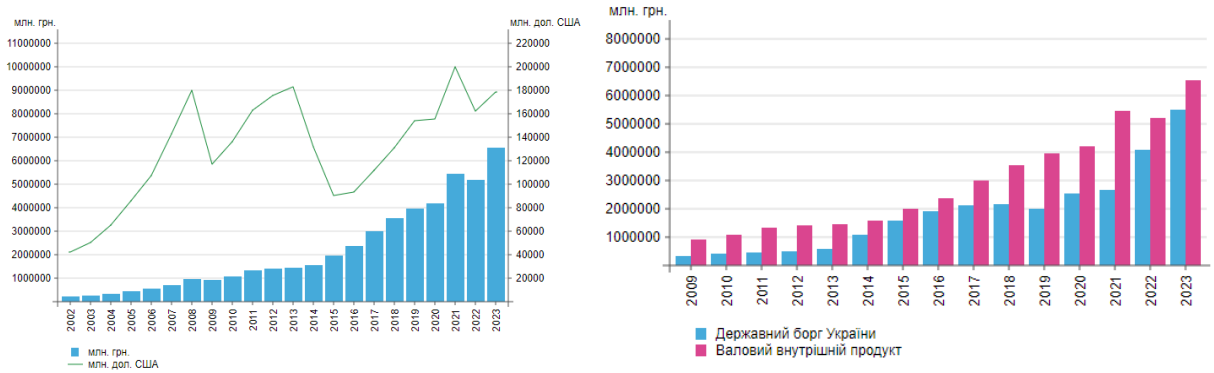

Рисунок 5. Динаміка державного боргу України за 2002–2023 роки

Як засвідчує зарубіжний досвід, взагалі борг сам по собі не є проблемою. Проте іноземні запозичення мають бути пов'язані з реальними інвестиціями та спрямовані на вирішення позабюджетних проблем держави. Нажаль, нині в Україні, іноземні запозичення спрямовують саме на вирішення оборонних та соціальних проблем, які безпосередньо пов'язані із бюджетом. Тому, в майбутньому, скоріш за все, виникне потреба у нових кредитах, які будуть необхідні для обслуговування зовнішнього боргу. Це буде мати негативні наслідки як для фінансової стійкості, так і для боргової безпеки держави.

Висновки (Conclusion)

Таким чином, аналіз економічних втрат України за останні десять років засвідчив, що:

по-перше, можна виділити три хвилі різкого погіршення економічної ситуації в Україні, які пов'язані як із зменшенням населення України і втратою територій, так і зі зниженням обсягів ВВП. Перший період настав у 2014 році, і пов'язаний із окупацією Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей. Другий період 2020 рік – це результат пандемії COVID-19. Третій – 2022 рік, повномасштабне вторгнення росії в Україну;

по-друге, причинами економічних втрат України є в основному активні бойові дії. Наслідком таких дій є не лише фактичне руйнування, або прямі збитки («damages» шкода) завдані фізичній інфраструктурі України, а й зменшення територій і населення кріани, що безпосередньо впливає на обсяги ВВП України;

по-третє, для усунення негативних наслідків в Україні у вигляді погіршення економічної ситуації, необхідно комплексно вирішувати нинішні проблеми.

На нашу думку, швидкий розвиток економіки України можливий лише за умови з одного боку припинення військових дій та повернення більшості окупованих територій, що необхідно реалізовувати як військовим шляхом, так із застосуванням мистецтва дипломатії. З другого боку – вирішення демографічних проблем в Україні потребує не лише припинення бойових дій, а й пошук шляхів для створення умов з підвищення народжуваності в країні та

зниження передчасної смертності, а також зміни міграційного тренду і забезпечення міграційного приросту населення.

Подальші дослідження можуть бути направлені на формалізацію взаємозв'язку обсягів ВВП із кількістю населення країни та втраченою територією, а також розробленням рекомендацій щодо покращення економічної ситуації в Україні під час відбудовного періоду після припинення бойових дій.

Рекомендації (Recommendations)

Матеріали статті можуть бути використані як складова частина аналізу економічного стану України за останні десять років, а також під час формування і реалізації економічної, демографічної та воєнно-економічної політики України. Стаття може бути корисною науковцям і аналітикам, які причетні до розроблення прогнозів, вироблення й обґрунтування державних рішень щодо розвитку держави.

Використані джерела (References)

1. *Damage to Ukraine's infrastructure as of 2022* (2022). Kyiv School of Economics. https://kse.ua/.
2. *Damage to the infrastructure of Ukraine as of 2023.* (2023). Kyiv School of Economics. https://kse.ua/
3. *Damage to the infrastructure of Ukraine as of 2024.* (2024). Kyiv School of Economics. https://kse.ua/
4. *Report on direct infrastructure damage, indirect economic losses from the destruction caused by russia's military aggression against Ukraine, and a preliminary assessment of Ukraine's needs for financing the recovery*. (2022). Kyiv School of Economics. 74 p.
5. Report on direct losses of infrastructure from destruction as a result of russia's military aggression against Ukraine as of 1 September 2022. (2022). Kyiv School of Economics. 41 p.
6. *Report on direct losses of infrastructure from destruction as a result of russia's military aggression against Ukraine for the year since the beginning of the full-scale invasion.* (2023). Kyiv School of Economics. 50 p.
7. *Report on direct infrastructure damage and indirect economic losses from destruction as a result of russia's military aggression against Ukraine as of June 2023.* Kyiv School of Economics. 60 p.
8. *Report on direct infrastructure losses from destruction as a result of russia's military aggression against Ukraine as of the beginning of 2024.* (2024). Kyiv School of Economics. 40 p.
9. *Ukraine First Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA1)*. (2022). August 2022, the World Bank, Government of Ukraine, European Commission. 244 p.
10. *Ukraine Second Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA2)*. (2023). March 2023, the World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. 142 p.
11. *Ukraine Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3)*. (2024). February 2024, the World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. 191 p.
12. On approval of the Procedure for determining the damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the russian federation. (2022). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 20.03.2022. № 326. https:// zakon.rada.gov.ua ' 326-2022-p
13. *Methodology for determining economic losses related to human losses, including indirect economic losses associated with a decrease in population and a corresponding decrease in the country's economic indicators caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the russian federation*. (2022). Order of the Ministry of Economy of Ukraine of 02.11.2022. № 4363. https://ips.ligazakon.net/document/re39052?an=273.
14. Nykoliuk, O., P. Pyvovar, R., Nazarkina, G., & Stolnikovych, M. Bohonos. (2023). *Dynamics of the land fund: how the land resources of Ukraine have changed after 24 February 2022*. Kyiv School of Economics. KSE Agrocentre. 12 p.

15. Semenenko, O., Chernyshova, I., Taran, O., Kaplia, I., Musiienko, V., & Poberezhets, T. (2022). On assessing Ukraine's economic losses due to russian aggression and predicting their impact on the state of its national economy and the level of military and economic security (February-April 2022). *Social Development and Security*, *12* (2), 78-91. https://doi.org/10.33445/sds.2022.12.2.7
16. Khomutenko, V. P., & Khomutenko, A. V. (2023). Theoretical aspects of economic losses of Ukrainian enterprises as a result of the military aggression of the russian federation as a subject of forensic economic examination. *Expert: Paradigms of Legal Sciences and Public Administration, 3* (21), 79-90. https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3(21)-79-90
17. Bohdan, I. (2024, 20 March). *Economic decline and recovery of Ukraine*. Dzerkalo Tyzhnia. https://zn.ua/ukr/macroeconomics/ekonomichne-padinnja-ta-vidnovlennja-ukrajini.html.
18. Marko, I., & Chernysheva, I. (2019). Assessment of losses of the national economy during the armed conflict in Donbas. *Banking, 1 (*149), 3-12.
18. Marko I., Chernyshova I. (2019) *Assessment of losses to the national economy during the armed conflict in Donbas.* Banking business. Scientific and practical journal. Kyiv. 2019. № 1 (149). С. 3–12.
19. Website of the State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre. https://www.land.gov.ua.
20. Website of the State Statistics Service of Ukraine. Population. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html.
21. Taranenko, V. (2023). How much territory was occupied by russia and how much was liberated by the Armed Forces of Ukraine. Data for the beginning of winter 2023. https://glavcom.ua/country/incidents/skilki-teritoriji-okupuvala-rosija-a-skilki-zvilnili-zsu-dani-stanom-na-pochatok-zimi-2023-roku-972101.html?fbclid=IwAR3pTbPpMFeZDP1etyXy3bu1QZIJGRJuEC9dW8Dgu5-zavaZrXiV5dPbEoU
22. Website of the Ministry of Finance of Ukraine. https://minfin.com.ua/
23. Website of the Ministry of Social Policy of Ukraine. https://www.msp.gov.ua/